

Joanna Tomecka (joanna.tomecka.krk@gmail.com)

Student, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

Agata Korzeniowska

Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

Przestrzeń publiczna na wsi jako miejsce spotkań na przykładzie województwa podkarpackiego

Rural public meeting space – selected examples from the Podkarpackie Voivodeship

Streszczenie

Problematyka kształtowania przestrzeni publicznych jest przedmiotem wielu opracowań, jednak rzadko mówi się o potrzebie tworzenia takich miejsc na wsi. Niniejsza praca podejmuje tematykę przestrzeni publicznych na wsi, dokładniej, z Gminy Jarocin w województwie podkarpackim. Zaprezentowano sposoby prowadzące do kształtowania takich przestrzeni, jak również podano przykłady, gdzie zaprowadzone zmiany przyczyniły się do nowego zdefiniowania obszarów wspólnych. Analizowany obszar zidentyfikowano pod kątem typów przestrzeni publicznych w nim występujących, co pozwoliło na przypisanie ich do wybranych kategorii (drogi, ulice, place, krajobraz przyrodniczy itd.). Pozwala to zauważyć kierunki i trendy w rozwoju wiejskich przestrzeni publicznych.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, planowanie obszarów wiejskich, gmina Jarocin

Abstract

The problem of shaping public space is common topic of the many review, but the need to create such places in the countryside is rarely mentioned. The following work takes up the subject of public space on rural areas, more precisely in the area of the Jarocin Municipality in Podkarpackie Voivodeship. The methods leading to the shaping of such spaces are presented, as well as examples of where changes have contributed to the new definition of common areas. The analyzed area was identified for the types of public spaces in it, which allowed them to be assigned to selected categories (roads, streets, squares, natural landscapes, etc.). That allows to see trends in the development of public spaces.

Keywords: public space, rural planning, municipality of Jarocin

1. WSTĘP

Kształtowanie przestrzeni publicznych jest bardzo istotnym problemem w rozwoju wszelkiego typu układów osadniczych. Tym bardziej nagłym, że aktualnie układy te ulegają silnym przekształceniom. Rodzi to potrzebę wytworzenia lub ponownego zdefiniowania przestrzeni wspólnej. Niniejsza praca jest próbą zarysowania tego problemu w odniesieniu do przykładów wiejskich przestrzeni publicznych z terenów gminy Jarocin, znajdującej się w północnej części województwa podkarpackiego. Analiza istniejących przykładów, wsparta dostępnymi opracowaniami naukowymi, pozwoliła na sformułowanie wniosków określających aktualnie panujące tendencje.

Problematyka kreowania przestrzeni publicznych znajduje się w centrum zainteresowania nie tylko urbanistyki, ale również szeroko pojętych nauk społecznych takich jak socjologia czy psychologia. Jest to wartość ekonomiczna, społeczna, polityczna. Wydawać by się mogło, że problem ten jest zarezerwowany głównie dla struktury miejskiej, rzadziej dla osiedli wiejskich. Tymczasem, szczególnie wobec aktualnych przemian dotyczących obszarów wiejskich (w tym m.in. ich urbanizacji), coraz ważniejsze staje się określenie zasad właściwego kształtowania obszarów wspólnych na wsi. Szczególnie istotne jest przy tym dostrzeżenie cech lokalnych miejsca, w tym dostosowanie skali i charakteru zaproponowanych rozwiązań do potrzeb jej użytkowników. Dobrze zaprojektowane miejsca wspólne, takie jak parki, place sportowe, skwery czy obszary towarzyszące obiektom usługowym, stają się czynnikiem prospołecznym. Poprawiają one jakość życia i umożliwiają zaspokojenie potrzeb mieszkańców, co ma bezpośrednie przełożenie na podniesienie standardów życia jednostek i całej społeczności. W kreowaniu dobrych przestrzeni wiejskich ważne jest zwrócenie uwagi na wiele czynników przestrzennych, społecznych czy infrastrukturalnych. Oprócz potrzeb mieszkańców są nimi m.in. odpowiednie wpisanie w strukturę przestrzenną wsi oraz jej charakter.

Polska wieś jest w trakcie ciągłej transformacji, zapoczątkowanej już w 1989 r. Fizyczny, formalny, a co za tym idzie materialny dystans pomiędzy wsią a miastem ulega coraz większemu zatarciu. Wraz z nimi zmieniają się także sposób życia mieszkańców oraz zakres ich potrzeb. Widoczne są one w zamieszkiwanej przez nich przestrzeni, począwszy od ich prywatnego domu czy działki, aż do miejsc wspólnych dla całej społeczności. Istotną zmianą jest zmniejszająca się liczba gospodarstw rolnych, co oznacza, że większość mieszkańców wsi nie pracuje w sektorze rolnictwa, a poza nim. W konsekwencji zmianie ulega również model spędzania wolnego czasu, który coraz bardziej upodabnia się do miejskiego. W kręgu zaspokojenia podstawowych potrzeb i podwyższenia standardów życia, kolejnym *must have* stają się dobrze zaprojektowane przestrzenie publiczne. Jesteśmy więc świadkami tego, jak rodząca się świadomość potrzeb wpływa na kształtowanie krajobrazu wsi.

Aktualnie w formalnym kształtowaniu struktury wsi największą rolę odgrywa lokalny samorząd, który w porozumieniu z mieszkańcami opracowuje projekty przestrzenno – architektoniczne, w tym, kluczowe dla przestrzeni dokumenty planistyczne (m.in. SUIKZP czy

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego). Analizowany obszar gminy wiejskiej zajmuje powierzchnię 91 km²¹. Użytki rolne stanowią 55%, a leśne 40% obszaru. Zamieszkiwany jest przez 5429 osób². Gmina Jarocin obejmuje sołectwa: Domostawa, Golce, Jarocin, Katy, Kutuły, Majdan Golczański, Mostki, Szyperki, Szwedy, Żdziary oraz przysiółki: Bukowa, Deputaty, Jeże, Łoza, Nalepy, Sokale i Wasile. Głównymi dokumentami dotyczącymi lokalnej polityki rozwoju na tym terenie są Studium Uwarunkowań i Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Jarocin, Strategia Rozwoju Gminy Jarocin oraz Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych. Ponadto ważną rolę odgrywa Podkarpacki Program Odnowy Wsi na lata 2011–2016³. Wskazuje on trzy główne cele do realizacji. Są nimi integracja i aktywizacja społeczności wiejskich, zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych oraz modernizacja przestrzeni wiejskiej.

W poniższej pracy prezentowane przykłady zostały uporządkowane w kilka kategorii: placów wydzielonych w strukturze zabudowy, obszarów przy usługach i budynkach użyteczności publicznej, przestrzeni przy obiektach rekreacyjnych, przestrzeni otwartych na krajobraz oraz dróg. Do badań wybrano wsie różniące się liczbą mieszkańców, funkcją i rangą (Domostawa, Żdziary, Jarocin, Katy, Kutuły, Szwedy, Szyperki). W każdej z analizowanych miejscowości występuje przestrzeń publiczna albo przynajmniej potencjał do stworzenia miejsc wspólnych. Nowe potrzeby ludności wiejskiej inicjują nowe sposoby użytkowania przestrzeni.

Z omawianą tematyką można się spotkać w pracach między innymi Anny Górki⁴. Podobnej analizie zostały również poddane wsi z Gminy Uścimów na Polesiu Zachodnim opracowane przez Dawida Soszyńskiego, Paulinę Gadaj, Magdalenę Kołodęńską, Katarzynę Muda oraz Agnieszkę Szewczyk⁵.

2. STARE MIEJSCE. NOWE ŻYCIE

Place przy obiektach pełniących funkcję edukacyjną lub kulturalno-rozrywkową odgrywają duże znaczenie na obszarach wiejskich, stanowiąc główne miejsce spotkań nie tylko młodzieży, ale wszystkich grup społecznych z danej miejscowości. Taka tendencja jest zauważalna w analizowanej Gminie Jarocin. Proces przekształcania przestrzeni publicznej, wynikający z zamiaru jej dostosowania do potrzeb miejscowej ludności, można prześledzić na przykładzie działań na terenie Publicznej Szkoły Podstawowej im. Gwardii Ludowej w Domostawie. Przedsięwzięcie pod nazwą: „budowa boisk sportowych i placu zabaw” wpłynęło na wzrost jakości życia, a przede wszystkim aktywizację miejscowej ludności. Zarówno boisko sportowe, jak i plac zabaw są regularnie uczęszczanym miejscem spotkań młodzieży i rodzin z dziećmi. Teren wokół szkoły zyskał nowe życie, które toczy się tu do późnych godzin wieczornych. Podobną rewitalizację przeprowadzono na terenie zespołu szkół w Jarocinie, a w następnej kolejności na terenie Publicznej Szkoły Podstawowej w Żdziarach. Duże zmiany w gospodarowaniu przestrzenią przeprowadzono na placu remizy w Domostawie.

Niestety budynki OSP nadal pozostają sztandarowym przykładem obiektów całkowicie pozbawionych ambicji architektonicznych. Próżno też szukać w ich otoczeniu choćby namiastki dobrze zaprojektowanej przestrzeni publicznej. Jednak chęć zaspokojenia potrzeb społeczno-kulturowych mieszkańców wpłynęła na decyzje gminy o zagospodarowaniu przedpola przy budynku OSP w Domostawie. Przedsięwzięcie obejmowało altanę biesiadną, altanę do tańca, ławki parkowe stalowo-drewniane, kosze na śmieci i chodniki z kostki brukowej betonowej.

3. PRZESTRZEŃ NIE DLA KAŻDEGO

Ważnymi obszarami pozostają wydzielone przy wiejskich sklepach placówki lub parkingi będące stałym miejscem zbiórki miejscowej ludności. Mimo że to właśnie one są świadkami najczęstszych spotkań, nie stanowią wyraźnej i świadomie ukształtowanej przestrzeni publicznej. Pojawia się tutaj jeszcze jeden problem, a dotyczy on zawłaszczenia miejsc wspólnych przez określone grupy społeczne, w tym przypadku grupy „miejscowych bankietowiczów”. Wzbudza to niechęć mieszkańców do korzystania z takich miejsc, bo powszechnie może zostać źle odebrane przez resztę społeczności. Niechętnie też przebywa się w miejscu, które ma niewiele wspólnego z estetyką i nie trzyma się żadnej kompozycji. Chaos i zamieszanie wprowadzają nieład przestrzenny, co nie sprzyja nawiązywaniu kontaktów społecznych, a wręcz odrzuca potencjalnego użytkownika. Przykładem tego, jak nie projektować przestrzeni wspólnej jest plac przed świetlicą w Kutylach, będący nagromadzeniem elementów o odmiennej stylistyce, dodatkowo całkiem przypadkowo ustawionych. Kompozycję domyka wysuwający się na pierwszy plan śmietnik. Nie ulega wątpliwości, że takie miejsce nie zachęca. Nie chodzi więc o to, aby w każdym możliwym miejscu przypadkowo wykreować jakieś miejsce spotkań, bo takie nie zaistnieje w lokalnej społeczności.

4. AKTYWNY ODPOCZYNEK

Pojawienie się nowej przestrzeni publicznej to powód do zadowolenia. A jeśli taka przestrzeń nastawiona jest na rekreację, to satysfakcja jest podwójna. Potrzeba takiej funkcji została zauważona przez lokalny samorząd w Jarocinie. Całkiem niedawno powstał tam atrakcyjny zalew⁶, który swoim urokiem przyciąga wielu turystów i mieszkańców. Znalazło się również miejsce na funkcję towarzyszącą w postaci punktów gastronomicznych, altanek, wypożyczalni sprzętu wodnego. Teren stał się również miejscem licznych koncertów, festynów czy pikników rodzinnych. W tym celu wybudowana została scena plenerowa, na której co roku w sierpniu stają gwiazdy polskiej muzyki rozrywkowej. Dobra zmiana nie zamyka się w obrębie placu, w wyraźny sposób podnosi wizerunek wsi Jarocin, bo oprócz skupiania się

wyłącznie na zadanym obszarze wprowadza dodatkowe funkcje. Są nimi przede wszystkim trasa marszów nordic walking oraz szlak rowerowy. Na uznanie zasługują również elementy małej architektury, a przede wszystkim drewniane moło, prowadzące nad zalew.

5. KRAJ-OBRAZ

Jak mówi chińskie przysłowie: obraz znaczy więcej niż tysiąc słów. Jeżeli jeszcze jego autorką jest natura, to jego wartość rośnie. Bezpośredni dostęp do przyrody i wszystkich jej elementów jest ogromnym atutem struktury wiejskiej. Głównym gwarantem na jego zachowanie jest świadome gospodarowanie przestrzenią, zachowanie lub tworzenie osi krajobrazowych. Mało budujący jest więc fakt ciągłego dogęszczania zabudowy na terenach wiejskich, zwłaszcza jeśli mija się z założeniem utrzymania wiejskiego charakteru. A tym, co tak odróżnia przestrzeń publiczną na wsi i w mieście, jest właśnie stopień zintegrowania tej przestrzeni z krajobrazem. W takiej specyficznej przestrzeni publicznej, otwartej na krajobraz, najlepiej sprawdzi się zasada „im mniej, tym więcej”.

6. BŁĘKITNA KREW

Ważnym elementem kompozycji urbanistycznej, mającym fundamentalne znaczenie dla przestrzeni publicznych, jest woda. O istocie problemu świadczy wprowadzenie do teorii architektury pojęcia *aquatecture*⁷. Podnosi nie tylko wartość kompozycyjną, ale również rekreacyjną, kulturową, a zwłaszcza estetyczną. Na analizowanym terenie wije się rzeka Gilówka. Jej meandrujące koryto jest bardzo często odwiedzaną atrakcją, stając się nią bez najmniejszej ingerencji człowieka w jej najbliższe otoczenie. Nie oznacza to jednak, że nie wymaga ono zmian, chociażby dostosowania infrastruktury, dojść, dojazdów. Miejsce ma ogromny potencjał, nie potrzeba wielu zmian, aby korzystanie z niego było jeszcze łatwiejsze, a przede wszystkim dostępne dla wszystkich grup społecznych.

7. PRAWIE JAK W MIEŚCIE

To właśnie na przykładzie wsi łatwo zauważyć, jakie znaczenie w całej jego strukturze odgrywa droga. Jej rola często zostaje zredukowana wyłącznie do funkcji komunikacyjnej, choć na tle wsi zdecydowanie zyskuje ona na znaczeniu. Czasami to właśnie system dróg stanowi jedyną przestrzeń publiczną. Poprawa standardów życia ma z punktu widzenia urbanizacji obszarów wiejskich liczne wady. Jedną z nich jest intensyfikacja ruchu drogowego, co skutkuje zmianą charakteru ulicy. Nagle okazuje się, że ze względu na spory ruch, warunkiem

koniecznym jest rozdzielenie drogi na jezdnię i pas dla pieszych. Z jednej strony to bardzo dobrze świadczy o rozwoju wsi i cieszy użytkowników drogi, którzy nie będą już musieli martwić się o swoje samochody poruszając się po wyboistej drodze. Te zmiany na lepsze, zwłaszcza jeśli przeprowadzane są w duchu miejskim zacierają miejsce będące niegdyś podstawowym punktem kształtowania i utrzymywania relacji sąsiedzkich. Wydzielone dla pieszych wąskie chodniki nie sprzyjają pogawędkom.

8. PODSUMOWANIE

Przestrzeń publiczna to dobro wspólne. Dobro, które należy się nie tylko mieszkańcom miasta, ale wpisuje się coraz bardziej w potrzeby wiejskiej społeczności. Zjawisko jej kreowania na obszarach wiejskich jest stosunkowo nowe i nie wykształciło jeszcze typowych dla siebie tradycji i wzorców przestrzeni reprezentacyjnych. Stosowane rozwiązania są często tuzinkowe i powielają błędy kompozycyjne, kompletnie nie odzwierciedlając wzorców kulturowych danej społeczności. Analizowany obszar gminy wiejskiej pokazuje jak aktualnym zagadnieniem jest kształtowanie przestrzeni publicznej właśnie na wsi, jakie niesie szanse i zagrożenia. Na projektantach spoczywa nie lada wyzwanie zaprojektowania przestrzeni publicznej na wsi, która będzie takie cechy wiejskie posiadała. Trzeba więc uważać na zachowanie właściwej miejscu typologii.

II. 1. Szkoła Podstawowa im. Gwardii Ludowej w Domostawie. Stan przed rewitalizacją, rok 2006
(fot. J. Tomecka)

III. 1. Elementary school name Gwardii Ludowej in Domostawa. Condition before the revitalization, 2006

II. 2. Szkoła Podstawowa im. Gwardii Ludowej w Domostawie. Stan po rewitalizacji, rok 2014
(fot. J. Tomecka)

III. 2. Elementary school name Gwardii Ludowej in Domostawa. Condition after the revitalization, 2014

II. 3. Ochotnicza Straż Pożarna w Domostawie. Zdjęcie sprzed rewitalizacji placu, rok 2006
(fot. J. Tomecka)

III. 3. Volunteer Fire Department. Photo made before the revitalization of the square, 2006

II. 4. Ochotnicza Straż Pożarna w Domostawie. Zdjęcie po rewitalizacji placu, rok 2014
(fot. J. Tomecka)

III. 4. Volunteer Fire Department. Photo made after the revitalization of the square, 2014

II. 5. Świetlica w Kutylach, przykład chaosu przestrzennego (fot. J. Tomecka)

III. 5. Day room in Kutły, example of spatial chaos

II. 6. Sklep spożywczo-przemysłowy w Domostawie. Przykład przestrzeni społecznej zawłaszczonej przez określoną grupę społeczną (fot. J. Tomecka)

III. 6. Grocery store in Domostaw. An example of social space appropriated by a specific social group

II. 7. Zalew w Jarocinie. Przykład przestrzeni rekreacyjnej (fot. J. Tomecka)

III. 7. Lagoon in Jarocin. An example of recreational space

II. 8. Scena plenerowa w Jarocinie
(fot. J. Tomecka)

III. 8. An outdoor stage in Jarocin

II. 9. Elementy małej architektury na terenie zalewu w Jarocinie pozyskane dzięki członkom Stowarzyszenia Przyjaciół Państwa Jarocin (fot. J. Tomecka)

III. 9. Elements of small architecture in the Jarocin acquired by the members of the Association of Friends of the Jarocin State

II. 10. Moło prowadzące nad zalew (źródło: http://mytourist.com.pl/pl/atrakcje-turystyczne/kaliski/zalew-w-jarocinie-kolo-niska_246.html)

III. 10. Pier leading over the lagoon

II. 11. Las w Domostawie. Pojawiające się formy małej architektury (fot. J. Tomecka)

III. 11. Forest in Domostawa. Appearing forms of small architecture

II. 12. Łąka w Domostawie. Przestrzeń otwarta na krajobraz (fot. J. Tomecka)

III. 12. Meadow in Domostawa. Space opened to the landscape

II. 13. Rzeka Gilówka. Kryje duży potencjał ze względu na znaczenie wody w przestrzeni publicznej (fot. J. Tomecka)

III. 13. Gilówka River. It hides great potential due to the importance of water in public space

II. 14. Staw w Żdziarach (fot. J. Tomecka)

III. 14. Pond in Zdziary

II. 15. Droga w Domostawie, rok 2007 (fot. J. Tomecka)

III. 15. Road in Domostawa, 2007

II. 16. Droga w Domostawie, rok 2017 (fot. J. Tomecka)

III. 16. Road in Domostawa, 2017

PRZYPISY

- ¹ Stan w dniu 31 grudnia 2015 Bazy Demograficznej Głównego Urzędu Statystycznego.
- ² Stan w dniu 31 grudnia 2016 Bazy Demograficznej Głównego Urzędu Statystycznego.
- ³ W Podkarpackim Programie Odnowy Wsi na lata 2011–2016 bierze udział 95 gmin z województwa podkarpackiego, w tym gmina Jarocin.
- ⁴ A. Górka, *Krajobraz przestrzeni publicznej wsi. Zagadnienia planowania i projektowania ruralistycznego*, Seria Projektowanie Środowiskowe, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2012.
- ⁵ D. Soszyński, P. Gadaj, M. Kołodyńska, K. Muda, A. Szewczyk, *Problemy funkcjonowania i kształtowania wiejskich przestrzeni publicznych na przykładzie wybranych wsi Gminy Uścimów na Polesiu Zachodnim*, Acta Scientiarum Polonorum 2012.
- ⁶ Zalew w Jarocinie to sztuczny zbiornik utworzony na rzece Gilówka w 2012.
- ⁷ Aquitecture – architektura + woda; termin zarezerwowany dla architektury połączonej z wodnymi elementami zarówno w kontekście użytkowości, symboliki, terapii, odpoczynku i kontekstu wizualnego.

BIBLIOGRAFIA

Wydawnictwa książkowe

- Górka A., *Krajobraz przestrzeni publicznej wsi. Zagadnienia planowania i projektowania ruralistycznego*, Seria Projektowanie Środowiskowe, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2012.
- Jałowiecki B., *Spółeczne wytwarzanie przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1988.
- Januchta- Szostak A., *Błękitna krew miasta. Woda jako ożywcza siła przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2008.
- Sepioł J., *Przestrzeń życia Polaków*, Dział Wydawnictwa i Promocji Architektury SARP, Warszawa 2014.
- Wylson A., *Aquitecture: Architecture and Water*, Architectural Press, London 1986.

Czasopisma

- Soszyński D., Gadaj P., Kołodyńska M., Muda K., Szewczyk A., *Problemy funkcjonowania i kształtowania wiejskich przestrzeni publicznych na przykładzie wybranych wsi Gminy Uścimów na Polesiu Zachodnim*, Acta Scientiarum Polonorum 2012.

Prace zbiorowe

- Lorens P., Martyniuk-Pęczek J., *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk 2010.

Akty prawne

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Jarocin (załącznik nr 1 do Uchwały NR XXVII/239/01 Rady Gminy Jarocin z dnia 27 grudnia 2001.

Strategia Rozwoju Gminy Jarocin.

Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Jarocin w latach 2008–2015 (załącznik nr I do Uchwały NR XVIII/130/08 Rady Gminy w Jarocinie z dnia 29 grudnia 2008.

Podkarpacki Program Odnowy Wsi na lata 2011–2016; Uchwała NR 96/2207/11 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 29 listopada 2011.

Strony internetowe

Baza Demograficzna. Tablice predefiniowane. Wyniki badań bieżących. Stan i struktura ludności. Ludność wg płci i miast <http://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx> (dostęp: 12.05.2017).

Stan i struktura ludności oraz ich ruch naturalny w przekroju terytorialnym <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/powiaty-938/ludnosc-2013-1028> (dostęp: 12.05.2017).